

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

УДК 111.852: 7.011: 821.161.2

Українка «Лісова пісня»

ХОЛОДИНСЬКА Світлана Миколаївна

**ПРОБЛЕМА СИНТЕЗУ В КОНТЕКСТІ ВИДОВОЇ СПЕЦИФІКИ МИСТЕЦТВ
(НА МАТЕРІАЛІ МІЖВИДОВОЇ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ
“ЛІСОВОЇ ПІСНІ” ЛЕСІ УКРАЇНКИ)**

Спеціальність 09.00.08 – естетика

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ - 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі етики, естетики та культурології філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Науковий керівник: доктор філософських наук, професор
Левчук Лариса Тимофіївна, професор
кафедри етики, естетики та культурології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Личковах Володимир Анатолійович, професор,
завідувач кафедри філософії та культурології
Чернігівського державного педагогічного університету
імені Т.Г. Шевченка

кандидат філософських наук, доцент

Павлова Олена Юріївна, доцент кафедри філософії
Національного аграрного університету (м. Київ)

Захист відбудеться «09» жовтня 2008 року о 15 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.28 при Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розісланий «09» 09 2008 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

Живоглядова І.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність та доцільність дослідження. Проблема взаємодії різних видів мистецтва належить до актуальних проблем естетичної науки, тому що її рішення безпосередньо пов'язане з обґрунтуванням шляхів розвитку художньої культури і у теоретичному, і у практичному аспектах. Неможливо вивчати окремих видів мистецтва, абстрагуючись при цьому від розвитку культури в цілому, а також від процесів, що відбуваються в мистецтві взагалі, тобто за межами одного його виду. Це означає, що оцінка специфіки окремих видів мистецтв є необхідною передумовою вивчення взаємодії і взаємовпливу мистецтв. Цю потребу викликає, з одного боку, новий рівень інтегративних процесів у мистецтві, а з другого боку, – пошуки нових напрямів художньої творчості представників сучасної української культури.

Наявність цих тенденцій актуалізує вияв перспективних підходів естетичної науки до теорії синтезу мистецтв, які спроможні розкрити принципи класифікації численних видів мистецтв та науково обґрунтувати закономірності їх синтезу. Завдяки цьому уможливується розширення меж творчих пошуків митців. До поняття синтез широко звертаються в філософії, психології та естетиці, проте найповніше втілення як певний культуротворчий феномен синтез знаходить у процесі видоутворення в мистецтві (театр, кінематограф, телебачення) або в практиці взаємодії суміжних видів мистецтва. Водночас, видоутворення та взаємодія мистецтв не є механічним накопиченням чи передачею від одного виду до іншого певних художньо-виражальних засобів. Синтез – це складний процес, завершенням якого є виявлення принципово нових рівнів в художньому відтворенні дійсності.

Оскільки проблема видів мистецтва є суттєвою частиною естетичної та мистецтвознавчої теорії (Платон, Арістотель, Леонардо да Вінчі, Г. Лессінг, Д. Дідро, Й. Гете, І. Кант, Г.В.Ф. Гегель, М. Мендельсон, Ш. Баттьо, Ф. Шіллер, Ф. Шеллінг), ми спиралися на ті теоретичні роботи, в яких відповідні історичні періоди виступили об'єктом наукової уваги сучасних досліджень:

М. Афанасієва, В. Гриценко, В. Єфіменка, Ю. Колпинського, Л. Левчук, О. Лосєва, С. Образцова, О. Оніщенко, В. Панченко та ін.

Актуальність дисертаційного дослідження визначається і тим, що аналіз видів мистецтва та їх синтезу взаємопов'язаний із низкою суміжних проблем, а саме: класифікація видів мистецтв, цінність як естетичний феномен, художня творчість та специфіка творчого процесу. Кожна із зазначених проблем сама по собі знаходиться в полі зору сучасної естетичної науки, але їх розгляд в контексті видів та синтезу мистецтв виявляє нові теоретичні аспекти, які поглиблюють та корегують рівень опрацювання цих проблем.

У дослідженні проблеми синтезу в контексті видової специфіки мистецтва ми спиралися на досвід теоретичного осмислення цієї проблеми, наголошуючи на її специфічних аспектах, звертаючись, передусім, до робіт, присвячених висвітленню естетико-мистецтвознавчої природи видів мистецтва та типів їх структурування. Праці Ю. Борєва, В. Ванслова, А. Зіся, М. Кагана, А. Канарського, О. Кривцуна, Є. Савостьянова, М. Сапарова, В. Харитоновна та ін. містять найбільш ґрунтовні доробки, що, з одного боку, дозволяють досить повно уявити рівень теоретичного опрацювання проблеми видів мистецтва, а з іншого, – виявити властиві авторським підходам суперечності.

Враховуючи ті складності, якими позначене теоретичне функціонування проблеми видів мистецтва, особлива увага звернена на відповідні публікації в періодичних виданнях, де піднімалися питання естетичних засад окремих видів мистецтва: Н. Ігошкіна (кіномистецтво як вид художньої творчості), Л. Федорченко (формальні і змістовні принципи порівняння кіно і літератури), А. Тарковський (синтетичність кінорежисури як професії), Р. Пилипчук (взаємодія мистецтв в становленні національної моделі українського театру) та ін.

Аналіз реального стану теоретичного опрацювання видів мистецтв обумовив звернення до робіт Л. Докторової та І. Хангельдієвої, які, підсумовуючи прорахунки й досягнення сучасної естетичної думки, обґрунтовують концепцію “поліфонічних мистецтв” (театр, кінематографія, телебачення). Тема дисертації вимагала також використання тих робіт, автори яких наголошують саме на синтезі мистецтв (А. Горбунова, Ю. Легенькій, Т. Ліванова, В. Міхальов та ін.), а також займаються дослідженням феномену синестезії (Б. Галєєв, І. Ванечкіна, Д. Леонтєв, А. Мігунов). Значна увага

приділена дослідженням Н. Аркіної, Н. Берковського, А. Вартанова, Н. Горницької, Н. Дженкової, В. Ждана, П. Карпа, І. Лукшіна, В. Савченко, в яких аналізуються практичні здобутки синтезу чи активної взаємодії мистецтв.

В становленні й розвитку проблеми синтезу мистецтв активну участь приймали діячі мистецтва, які в теоретичних роботах узагальнили власний практичний досвід. Саме тому ми звернулися до праць Б. Асаф'єва, Р. Вагнера, С. Ейзенштейна, В. Кандинського, Л. Курбаса, Е. Мейєрхольда, О. Скрябіна, М. Чюрльоніса.

Досліджувана в дисертації проблема органічно пов'язана із з'ясуванням естетичної сутності мистецтва, різні аспекти якої представлені в роботах А. Бичко, В. Бітаєва, М. Бровка, В. Личковаха, Г. Макаренка, Р. Шульги та ін.

Значна частина дисертаційного дослідження присвячена аналізу досвіду міжвидової інтерпретації класичного твору Лесі Українки "Лісова пісня". Щоб здійснити такий аналіз ми звернулися як до літературознавчих розвідок зазначеного твору, так і до робіт мистецтвознавців, які оцінювали музичні, театральні та кінематографічні доробки. Це дослідження В. Агеєвої, І. Денисюк, Б. Зюкова, Л. Міщенко, М. Кармазіної, А. Костенко, Л. Лемєшевої, С. Павличко, О. Ставицького, Л. Яросевича та ін. В дисертації також використані твори І. Франка, М. Рильського та роботи першого покоління українських літературознавців ХХ ст., які інтерпретували й оцінювали "Лісову пісню", а саме: М. Драй-Хмари, М. Зерова.

Щоб найкраще розкрити зміст процесу інтерпретації художнього твору та визначитися з власним відношенням до даного процесу, виникла необхідність звернутися до праць Т. Адорно, Л. Виготського, Н. Жукової, Н. Корихалової, Л. Мізіної.

Сучасне поняття синтезу мистецтв включає до себе мультимедійні процеси, дослідження яких зроблено в працях Н. Белявіної, В. Бурлака, І. Зубавіної та А. Карнака. Водночас спостерігається тенденція використання поняття "синтез" як своєрідної константи для з'ясування специфіки конкретних морально-етичних проблем (Т. Дерев'янку), а також спроба визначити професійні ознаки кінопродюсера завдяки його обізнаності з проблемою видів мистецтва та специфікою їх взаємодії (М.Ткаченко).

Таким чином, можна стверджувати, що широке коло питань, які обіймає проблема синтезу й взаємодії мистецтв, активно "вписані" в сучасний теоретичний контекст естетики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконувалась в контексті інтегративної програми наукових досліджень філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Об'єктом дисертаційного дослідження є проблема синтезу в контексті видової специфіки мистецтва.

Предмет дослідження – досвід міжвидової інтерпретації "Лісової пісні" Л. Українки.

Мета дослідження – здійснити аналіз міжвидової інтерпретації "Лісової пісні" Л. Українки в контексті взаємовідношення видів мистецтва та їх синтезу. Відповідно до поставленої мети, визначено наступні завдання:

визначити місце проблеми видів мистецтва в історії естетичної науки;

проаналізувати естетико-мистецтвознавчі підходи до проблеми синтезу мистецтв від межі ХІХ – ХХ ст. до сьогодення;

розкрити естетико-художні особливості "поліфонічних мистецтв", специфіку властивого їм художньо-видового синтезу;

дослідити роль синестезії в художньо-видовому синтезі;

обґрунтувати інтерпретацію як чинник утворення нового мистецького феномену;

реконструювати досвід інтерпретацій "Лісової пісні" Лесі України в українському мистецтві ХХ століття;

показати специфіку видового синтезу "Лісової пісні" Л. Українки в "поліфонічних мистецтвах".

Теоретико-методологічною основою дослідження є загальнонаукові принципи систематизації та узагальнення досліджуваної проблеми. У роботі використовуються розробки українських і зарубіжних дослідників, в яких аналізуються загальнотеоретичні та методологічні проблеми видової специфіки мистецтва, досвід структуризації та синтезу мистецтв.

На формування концептуальної позиції дисертанта вплинули сучасні тенденції структурності та багаторівневості підходу до проведення дослідження, а також врахування еволюції видів мистецтв та їх синтезу.

Наукова новизна дисертаційного дослідження полягає у тому, що вперше, залучаючи естетико-мистецтвознавчі розробки проблеми видів і синтезу мистецтв, проаналізовано досвід українського мистецтва ХХ століття (музика, балет, театр, кінематографія) щодо міжвидової інтерпретації “Лісової пісні” Лесі Українки.

Новизну дослідження розкрито у таких положеннях, що виносяться на захист:

визначено місце проблеми видів мистецтва в історії естетичної науки, яка від часів Платона і Арістотеля хоча постійно і привертала увагу науковців (Леонардо да Вінчі, Г. Лессінг, І. Кант, Ф. Шіллер, Г.В.Ф. Гегель та ін.), але не набула переконливого осмислення саме як естетична проблема. Виявлені суперечності, які були властиві концепціям, що формувалися стосовно розуміння поняття “вид мистецтва” та спроб структурування видової моделі. Певне балансування між естетикою та мистецтвознавством визначило перевагу авторських підходів, які досьогодення остаточно не узагальнені й не систематизовані;

проаналізовано естетико-мистецтвознавчі підходи до проблеми синтезу мистецтв від межі ХІХ – ХХ ст. до сучасного періоду (синтез кольору і звуку, слова і кольору, пластичність синтезу, “драматургія” кольору та ін.) і зазначена роль творчості конкретних митців (О. Скрибін, В. Кандинський, М. Чюрльоніс та ін.) в процесі становлення міжвидового синтезу мистецтв; розкрито естетико-художні особливості “поліфонічних мистецтв” (театр, кінематографія, телебачення) і показано, що в процесі їх історичного розвитку синтез літератури, живопису, музики відповідно до психологічних чи науково-технічних переваг кожного із видів дозволяв їм зберігати естетичну самоцінність та самодостатність. Узагальнено, що головною рисою спільності таких видів мистецтв як театр, кіно і телебачення є художньо-видовий синтез, який поєднує простір і час, образотворчість і виразність, предметну конкретність і символічну узагальненість. Тому саме художньо-видовий синтез дає нову естетичну якість, нове, більш широке й багатогранне бачення;

досліджено феномен синестезії як різновиду синтезу відповідно до естетико-художніх особливостей “поліфонічних мистецтв”, як таку, що саме в цих мистецтвах трансформується від співвідчуття до міжчуттєвої асоціації, визначено специфіку літературної синестезії, феномени “кольорового слуху” та “світломузики”;

обґрунтовано, що важливим чинником формування нового мистецького феномена може виступати інтерпретація, що визначає появу нових творів у кіномистецтві, театрі, хореографії, музиці, першоджерелом яких виступала література; поглиблено знання щодо природи «інтерпретаційного мистецтва»; узагальнено, що будь-який досвід інтерпретації – позитивний чи негативний – важливий сам по собі, тому що він поглиблює природу “інтерпретаційного мистецтва”; вперше реконструйовано досвід інтерпретацій “Лісової пісні” Л. Українки в різних видах мистецтва, а також проаналізовані амбівалентність чи прорахунки при “перекладі” літературного першоджерела на мову інших видів мистецтва (опера, балет, кіно); показано, що серед спроб інтерпретації драми-фесрії “Лісова пісня” Лесі Українки, розглянутих в дисертації, найбільш вдалим є драматичний, музичний та хореографічний досвід. Стосовно ж двох кіноінтерпретацій, то, незважаючи на позитивність використання суто кінематографічних засобів (крупний план, монтаж, постійні зміни ритмів (музичного та зображального), колір та ін.) ці спроби були художньо не виразними через штучність прийому осучаснення драми та елементів бутафорії у відтворенні поетичного світу “Лісової пісні”;

доведено, що все різноманіття міжвидових інтерпретацій літературного твору відбиває рівні естетичних можливостей різних синтетичних видів мистецтва, а також характер естетичного сприйняття цих інтерпретацій реципієнтом (причому, кожне покоління сприймає по-своєму); узагальнено, що при аналізі міжвидової інтерпретації літературного першоджерела не можна судити твір одного жанру за законами іншого: втрати неминучі, адже кожне мистецтво має свої специфічні засоби виразності. Головне, щоб ідейно-емоційний підсумок цих творів збігався.

Теоретичне і практичне значення роботи полягає у визначенні й осмисленні засобів виразності різних видів мистецтва в процесі їх історичного становлення та розвитку. Аналіз естетико-мистецтвознавчого аспектів синтезу мистецтв розширює теоретичну базу вивчення “поліфонічної” природи таких видів мистецтва як театр, кінематограф та телебачення. Звернення до феномену міжвидової інтерпретації художнього твору поглиблює пізнання синтезу мистецтв, синестезії та сприяє художнім експериментам.

Практичне значення проведеного дослідження полягає у виявленні специфіки взаємодії естетики та мистецтвознавства з сучасною мистецькою практикою. Результати роботи можуть бути використані при читанні лекційних курсів з естетики, культурології, історії та теорії мистецтва для студентів гуманітарних та художньо-творчих вузів.

Апробація результатів дисертації здійснювалася шляхом відображення основних положень дослідження у формі тринадцяти наукових публікацій, з них чотири – у фахових виданнях та дев’ять у доповідях на науково-практичних конференціях та семінарах: на щорічних Днях науки, що проводилися на кафедрі філософських наук в Приазовському державному технічному університеті протягом 2003–2008 рр.; на міжнародній науково-практичній конференції “Філософія міфу: класичний та сучасний підходи” (Київ, 2003); на міжнародній науково-практичній конференції “Творчість врятує світ” (Київ, 2003); на міжнародній конференції “Людський вимір сучасної епохи” (Маріуполь, 2004); на міжнародній науково-практичній конференції „Творчість та освіта у вимірах ХХІ століття” (Київ, 2005); на міжнародній науковій конференції „Історичні метаморфози мистецтва як культурологічна проблема” (Київ, 2008).

Матеріали дисертації обговорювалися на науково-практичних семінарах кафедри філософських наук Приазовського державного технічного університету та на кафедрі етики, естетики і культурології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Структура дисертації обумовлена і визначена логікою обраної теми дослідження, специфікою предмету, а також поставленою метою та основними завданнями дисертаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів (дев’яти підрозділів), висновків до розділів, загальних висновків та списку використаних джерел з 242 найменувань. Повний обсяг основного тексту становить 170 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У „Вступі” обґрунтовується актуальність та доцільність теми дослідження, характеризується ступінь її наукової розробки, визначається об’єкт та предмет, формулюється мета та завдання роботи, зазначається методологічний базис дослідження, розкривається наукова новизна і положення, що виносяться на захист.

Перший розділ – „Концептуалізація проблеми синтезу мистецтв: історична традиція та сучасний стан” – аналізує історико-філософський процес формування в естетичній думці проблеми синтезу мистецтв.

У першому підрозділі – „Синтез мистецтв як об’єкт теоретичного аналізу в історії естетики” – доводиться, що мислителі минулого ніколи не стояли осторонь проблеми видів мистецтва, хоча вона і не належала до провідних в естетичній науці. Певна строкатість щодо теоретичного осмислення видової специфіки мистецтва пояснюється своєрідним пограничним статусом самої проблеми, яка є настільки ж естетичною, наскільки і мистецтвознавчою. Протягом різних етапів розвитку естетики в контекст розгляду видової специфіки мистецтва включалося і питання синтезу мистецтв. Власне, від часів Арістотеля, який вважав за можливе синтезувати світло, колір і музику, виникали ідеї синтезу музики й літератури, музики й живопису тощо. Зазначається, що періодично до цієї групи мистецтв додавалися література, театр, красномовство, – проте загальноновизнаної структури видів мистецтва створено не було, як і не були відпрацьовані критерії видоутворення та систематизації мистецтв. Як самостійна проблема синтезу мистецтв постає вже в умовах ХХ ст., зберігаючи складність свого осмислення значною мірою через остаточну невизначеність проблеми видової специфіки мистецтва.

В другому підрозділі – „Проблема синтезу мистецтв в естетиці кінця ХІХ – початку ХХ ст.” – відзначено, що, хоча думка про можливість синтезу музики і кольору висловлена ще Арістотелем,

повноцінна постановка проблеми синтезу мистецтв відбувається лише на межі ХІХ – ХХ ст. Яскравим прикладом може виступати творчість німецького композитора Р. Вагнера, який вірив у великі можливості синтезу, у те, що в майбутньому мистецтво й життя зможуть злитися в єдине ціле (так званий “Gesamtkunstwerk”). На початку ХХ ст. митці також прагнули до створення монументального синтетичного мистецтва, яке б змогло відобразити духовність людини. Проаналізовано творчість О. Скрябіна, В. Кандинського, М. Чюрльоніса, чий погляд щодо синтезу мистецтв тісно пов’язані з космологічними компонентами філософських ідей, які вони поділяли.

У третьому підрозділі – „*Види мистецтва і синтез мистецтв: сучасний погляд*” – доводиться, що сучасна естетика розглядає синтез мистецтв як органічну єдність художніх засобів і образних елементів різних мистецтв, в якій втілюється універсальна здатність людини естетично опанувати світ. Синтез мистецтв реалізується в єдиному художньому образі або системі образів, об’єднаних єдністю задуму, стилю, виконання, але створених за законами різних видів мистецтва. Водночас – це результат взаємодії протилежних засад, що, вступаючи в конфлікт між собою, переборюють його і сполучаються в нову художньо-синтетичну реальність. Загальною закономірністю синтезу мистецтв є суперечності, конфлікт, подолання.

Показано, що наявність значної історичної традиції щодо вивчення проблеми видової специфіки мистецтва та певний досвід розробки синтезу мистецтв не знімають низки дискусійних питань, які потребують подальшого теоретичного осмислення, а саме: удосконалення понятійного забезпечення вивчення видової специфіки мистецтв, обґрунтування специфіки “поліфонічних” мистецтв, оцінка синестезійних експериментів в сучасному мистецтві та ін.

У другому розділі – „*Специфіка синтезу в „поліфонічних мистецтвах”*”, – спираючись на визначення театру, кіно і телебачення як “поліфонічних мистецтв”, розглянуто властиві для них естетико-художні особливості, які формувалися в процесі їх становлення й розвитку. При цьому зазначено, що багатомілова історія театру дозволяє значно виразніше виявити його специфічні властивості, ніж це можна зробити стосовно кіно чи телебачення – мистецтв, які ще знаходяться в динаміці руху.

У першому підрозділі – „*Естетико-художні особливості “поліфонічних мистецтв”*” – визначено, що “поліфонічні мистецтва” в процесі свого становлення й розвитку поступово накопичували специфічні естетико-художні ознаки, які, з одного боку, підкреслювали єдність цієї групи мистецтв, а з іншого, – демонстрували їх самобутність.

На основі узагальнення найбільш характерних рис „поліфонічних мистецтв”, робиться висновок, що театр, маючи довгу й складну історію розвитку, є найвиразнішим прикладом (порівняно з кінематографом і телебаченням) процесу удосконалення “поліфонічності”: колективність, синтез кількох видів мистецтв, режисура, роль актора, який демонструє реальний творчий процес, безперервність творчого відтворення. “Поліфонічність” кінематографа і телебачення знаходиться в процесі становлення, адже це “молоді” мистецтва. Водночас, вже сьогодні можна визначити їх специфіку: колективність, створення зорових рухливих образів, монтаж, колір, звук, вірогідність обстановки, синтез мистецтв. Телебачення ще й здатне мати безпосередній контакт із багатомільйонною аудиторією протягом тривалого часу.

В другому підрозділі – „*Художньо-видовий синтез “поліфонічних мистецтв”*” – показано, що головною рисою спільності таких видів мистецтв як театр, кіно і телебачення є художньо-видовий синтез, який поєднує простір і час, образотворчість і виразність, предметну конкретність і символічну узагальненість. Художньо-видовий синтез дає нову естетичну якість, нове, більш широке й багатогранне бачення. Робиться висновок, що окремі види художньої творчості не існують сьогодні ізольовано одна від одної, що виражається не тільки в появі нових “синтетичних” жанрів мистецтва (симфонії-балети, мюзикли), але й у інтегративності художнього мислення, у розширенні художньої сфери (світломузика, колірно-музичні фільми, художнє конструювання, комп’ютерна графіка). У мистецтві природно й вільно відбувається відмова від минулих завоювань і знахідок, удосконалюються прийоми, технології, способи “витягування” звуку, кольору, розширюється художня сфера.

У третьому підрозділі – „Синестезія: від співчуття до міжчуттєвої асоціації” – обґрунтовано роль і значення синестезії – одного з різновидів синтезу. Синестезія розглянута в русі від співвідчуття до міжчуттєвої асоціації та обґрунтована специфіка літературної синестезії, феномени “кольорового слуху” та “світломузики”.

Окрему увагу присвячено розгляду ролі мультимедійної продукції в контексті синтезу мистецтв. Проаналізовано, як сучасні технології впливають не тільки на життя людини, а все більше проникають у художній процес в мистецтві, а також в процес вищезгаданої синестезії.

Показано, що окремі види мистецтва відносно обмежені в можливостях прямого відтворення життя. Тому прагнення до синтезу мистецтв, до створення єдиного синтетичного („поліфонічного”) мистецтва ґрунтується на синестезії, яка допомагає компенсувати неповноту чуттєвого сприйняття та подолати видову обмеженість кожного мистецтва зокрема. У кожному виді мистецтва поступово накопичувався так званий “синестетичний фонд”; проте виразні засоби самих цих мистецтв при цьому еволюціонували.

В розділі робиться висновок, що на межі ХІХ – ХХ ст. паралельно відбувалися два рівноцінні процеси: з одного боку, виникла потреба в синтезі мистецтв, а з іншого – створилися сприятливі умови для її реалізації. На театральній сцені цей синтез здійснюється в ХVІІ–ХІХ ст., а, починаючи з ХХ ст., виявляється на екрані в новітньому виді мистецтва – кінематографія.

Отже, на початку ХХ ст. митці інтуїтивно приходять до усвідомлення поліфонічного синтезу як важливого художнього прийому, який забезпечує злиття синтезованих елементів до рівня “органічного цілого”, а елементи цього цілого поза цілим не тільки втрачають контекст своїх властивостей, але й взагалі не можуть існувати. І виявляється, що, тільки досягнувши певного рівня цілісності, система може саморозвиватися. Таким чином, поліфонічна єдність є вищою формою синтезу, і саме її застосування забезпечує здатність конкретних видів мистецтва до саморозвитку та відкриває перспективу появи нового мистецтва.

Третій розділ – „Лісова пісня Лесі Українки: досвід міжвидової інтерпретації” – присвячений аналізу міжвидової інтерпретації драми-феєрії „Лісова пісня” Лесі Українки. Дається оцінка тим естетико-художнім “за” і “проти”, які мають ці інтерпретації і які, зазначено, мають важливе практичне значення, враховуючи ті тенденції, які має логіка розвитку сучасного українського мистецтва.

У першому підрозділі – „Інтерпретація як фактор формування нового мистецького феномена” – зазначено, що важливим чинником формування нового мистецького феномена може виступати інтерпретація, яка дозволяє не лише тлумачити, пояснювати, розкривати зміст того чи іншого твору, а й, так би мовити, “перекладати” твір з одного виду мистецтва на інший.

На основі аналізу різних підходів щодо розуміння інтерпретації, робиться такий висновок: інтерпретація визначає появу нових творів у кіномистецтві, театрі, хореографії, музиці, першоджерелом яких виступала література. Трансформація художніх образів прози чи драми у інші види мистецтва забезпечила творчо-пошуковий характер роботи режисерів, акторів, балетмейстерів, композиторів, які, спираючись на зміст літературного твору, створювали принципово новий мистецький твір, адже кожен новий вид мистецтва завдяки властивим йому естетико-художнім засобам здатний породжувати новий мистецький феномен.

В другому підрозділі – „“Лісова пісня” Лесі Українки в контексті творчості поетеси” – осмислюється місце, яке займала драма-феєрія „Лісова пісня” в творчості Л.Українки. Цей твір є не просто вершиною всієї її творчості, а є логічним завершенням творчих шукань поетеси, тому знаходиться в тісному зв'язку з попередніми віршами й поемами. На це вказує і той факт, що й у процесі створення твору, і після цього автор шукає найбільш точного визначення жанрової природи твору: “драма-фантазія”, “драма-поема”; потім – “драма-казка: звучить незграбно”, – на думку автора, “драма-феєрія: “те, та не те”. Це, дійсно, не звичайна драма, це драма-пісня. “Лісова пісня” – це “пісня пісень” не тільки самої Лесі Українки, але й усієї української драматургії, твір, який багато дослідників творчості поетеси називають Лесиним словом – “дивоцвіт”.

Підкреслено, що в історії української літератури “Лісова пісня” має величезне значення, тому що височить над тогочасними творами, в яких пропагувалася ідея “мистецтва для мистецтва”.

У третьому підрозділі – „Міжвидова інтерпретація драми-феєрії *“Лісова пісня”* – зазначено, що *“Лісова пісня”* – драма-феєрія Л. Українки, займаючи особливе місце в творчій спадщині письменниці, є яскравим прикладом інтерпретації літературного змісту в низку нових мистецьких творів у сфері кіно, театру, музики та балету.

Леся Українка так і не встигла побачити свою драму на театральній сцені. У 1912 році *“Лісову пісню”* збирався поставити Г. Садовський, але до постановки справа не дійшла. Поетеса дуже хотіла побачити свою *“Лісову пісню”* на сцені, але в той же час хвилювалась за неадекватну інтерпретацію її драми-феєрії.

“Лісова пісня” – не звичайна *“драма-феєрія”*, тому її постановку на сцені здійснити дуже складно. Саму поетесу не цілком влаштовувало визначення жанру *“Лісової пісні”* як *“феєрії”*. Для Л. Українки було дуже важливо передати саме глибину змісту, а не різні театральні ефекти, що звичайно використовувалися при постановках феєрій. Таким чином, дослідники творчості поетеси визначають *“Лісову пісню”* як проблемну філософську драматичну поему, як новий жанр, створений поетесою. Водночас, в дослідженні зазначено, що саме унікальність структури драми-феєрії *“Лісова пісня”* Л. Українки надає багатий матеріал для її інтерпретацій. А багатоплановість і синтетичність мислення в цьому творі дає можливість шукати різноманітні трансформації використання цієї п'єси в різних поліфонічних видах мистецтва.

Починаючи з першої вистави *“Лісової пісні”*, що здійснив Державний український драматичний театр (сьогодні – Дніпропетровський драматичний театр ім. Т. Шевченка) у 1918 р., п'єса з незмінним успіхом ставилася майже в усіх театрах України. Кращим її сценічним утіленням вважаються постановки Львівського драматичного театру ім. М. Заньковецької в 1952 р. (реж. В. Івченко) і в 1983 р. (реж. А. Боженко), а також балет М. Скорульського, поставлений Київським академічним театром опери і балету ім. Т.Г. Шевченка ще в 40-х роках ХХ ст.

Вистава 1952 р. спонукала В. Івченка екранізувати *“Лісову пісню”* в 1961 р.: один режисер інтерпретував літературне першоджерело у двох видах мистецтва – театрі і кінематографі. Друга екранізація *“Лісової пісні”* відбулася в 1981 р. (реж. Ю. Ільєнко). Однак, ні перша, ні друга екранізації не зуміли відбити все те, що хотіла донести до глядача велика поетеса.

У 1978 р. був створений мультиплікаційний фільм *“Лісова пісня”*, який не залишив глибокого враження.

Високим досягненням українського мистецтва є опера В. Кирейка *“Лісова пісня”* (1957 р.), автор якої успішно справився із складним завданням створення *“оперної редакції”* драматичного добутку. *“Лісова пісня”* В. Кирейка хвилює своєю змістовністю, поетичністю, природністю і глибиною почуттів. Музика опери не ілюструє сценічні події, а образно розкриває ідейно-філософський зміст, внутрішню дію і характери драми-феєрії.

У 1936 р. драма-феєрія *“Лісова пісня”* отримала ще один досвід інтерпретації, а саме: балетна вистава на музику М. Скорульського. Перша постановка балету виявилася не цілком вдалою (балетмейстер С. Сергєєв). Гідне втілення в жанрі балету драма отримала завдяки балетмейстеру В. Вронському (1958 р.), який довів, що хореографічному мистецтву під силу відобразити складний духовний світ героїв.

У „Висновках” дисертації підводяться підсумки проведеного дослідження, які висвітлюють проблематику та загальну структуру роботи, окреслюються перспективи подальшого дослідження проблеми відповідно до динаміки соціокультурних змін.

Відтворено як історію становлення проблеми видів мистецтва, так і виокремлення в її межах ідеї синтезу. Суперечності, що формувалися стосовно розуміння поняття *“вид мистецтва”* та спроб структурування видової моделі, призвели до того, що на початку ХХ ст. естетика зіткнулася, по-перше, з неузгодженістю термінів та понять, завдяки яким виявляється логіка розвитку того чи іншого виду та специфіка співтворчості представників різних видів мистецтва, а по-друге, розвиток мистецтва на межі ХІХ – ХХ ст. гостро поставив проблему синтезу мистецтв. Показано, як поступове утвердження кінематографа – нового виду мистецтва, що синтезувало науку, техніку і, власне, естетико-художні засоби створення фільму висунуло проблему синтезу в перелік нагальних теоретичних проблем. Адже кінематограф – це також специфічне утворення на синтезі літератури, акторської гри, режисерської майстерності, музики, декоративно-живописного

компоненту, і саме зазначений вид мистецтва став своєрідною базовою моделлю відпрацювання проблем синтезу.

Спираючись на аналіз існуючих позицій стосовно термінологічного визначення природи театру, кіно і телебачення, визначається поняття “поліфонічні мистецтва” як таке, що найбільш адекватно розкриває специфіку синтезу, на підґрунті якого формуються ці мистецтва. Принциповим для дисертаційного дослідження є аналіз ролі й значення синестезії як міжчуттєвої асоціації. Саме синестезія значною мірою визначає шляхи інтерпретаційного “перекладу” твору з одного виду мистецтва на інший: література – кіно, музика – живопис, література – театр, скульптура – балет та ін. У роботі реконструйовано синестезійний процес як рух від співвідчуття до міжчуттєвої асоціації.

Позиція щодо “поліфонічних мистецтв”, синестезії, синтезу мистецтв трансформована в аналіз досвіду міжвидової інтерпретації “Лісової пісні” Лесі Українки. У дослідженні відтворена хронологія інтерпретаційних спроб, передусім на сцені, драми-феєрії видатної української поетеси і показано, що застереження Л. Українки щодо можливості її театральної постановки виявилися слухними. Фахівці здебільше критично сприймали ті вистави, які протягом 40–60-х років ХХ ст. були здійснені на українській сцені. Неоднозначно оцінений і досвід «перекладу» кіноінтерпретацій: п’єса двічі екранізувалася, а зняті стрічки були об’єктом широкого обговорення, адже навряд чи в Україні могла знайтися людина байдужа до кінематографічного досвіду осмислення “Лісової пісні”.

Підкреслюється, що досвід екранізацій, важливий сам по собі, водночас поставив декілька принципових щодо феномену інтерпретації питань: чи має право інтерпретатор дописувати нові епізоди (сцени) або “осучаснювати” матеріал першоджерела, переносячи його з однієї доби в іншу? Актуальним є і питання відношення виконавців щодо світоглядно-методологічних засад першоджерела: наприклад, чи має право інтерпретатор “перекладати” твір, написаний у романтико-поетичному ключі, на побутово-утилітарний?

Показано, що той чи інший досвід інтерпретації – позитивний чи негативний – важливий сам по собі і поглиблює природу “інтерпретаційного мистецтва”, яке займало і займає сьогодні досить потужне місце в художній культурі. Серед усіх спроб інтерпретації драми-феєрії “Лісова пісня” Л. Українки найбільш вдалими вважається музична та хореографічна. Проаналізувавши ті приклади, які мали місце в українській музичній та хореографічній культурі, в роботі, передусім, підкреслюється їх адекватність романтико-поетичному спрямуванню першоджерела. Позитивним у цих інтерпретаціях є також намагання їх авторів передати зміст і художні образи драми як наслідок міфологічного світоставлення. А це позбавляло інтерпретаційні твори побутовізму та штучної заземленості, які, на жаль, властиві відомим зразкам, створеним у театрі та кінематографі. Отримані результати дослідження дозволили зробити висновки, що “Лісова пісня” належить до видатних, багатопланових творів, які здатні спонукати естетико-художні пошуки митців у будь-яких видах мистецтва. Майже сторічна історія існування “Лісової пісні” як літературного феномена, вже існуючий досвід міжвидової інтерпретації цього твору не вичерпує подальших мистецьких експериментів, творче навантаження яких вже буде покладене на митців ХХІ століття.

Основні положення дисертації викладено у публікаціях автора:

- Холодинська С.М. Специфіка художньо-видового синтезу в “поліфонічних мистецтвах” (театр, кіно, телебачення) : Матеріали I Міжнарод. научн. конф., посв. 75-літтю ПГТУ / С.М. Холодинська [„Человеческое измерение современной эпохи”], (Мариуполь, 17-18 сентября 2004 г.) – Мариуполь : ПГТУ, 2004. – С. 161-168.
- Холодинська С.М. Соціальна значимість антиномій в музиці / С.М. Холодинська // Інтелект. Особистість. Цивілізація : зб. наук. праць. – Донецьк, 2003. – Вип. 1, ч. 2. – С. 41-51.
- Холодинська С.М. “Лісова пісня” Лесі Українки : досвід міжвидової інтерпретації / С.М. Холодинська // Вісник Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова : Наукові записки. Релігієзнавство. Культурологія. Філософія : [зб. наук. праць]. – К., 2003. – Вип. 13. – С. 121-129.
- Холодинська С.М. До визначення поняття “синтез” / С.М. Холодинська // Актуальні філософські та культурологічні проблеми сучасності : зб. наук. – К., 2003. – Вип. 11. – С. 118-124.
- Холодинська С.М. Проблема синтезу в естетичній спадщині О.М. Скрябіна / С.М. Холодинська // Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури : зб. наук. праць – К., 2002. – Вип. IX, ч.2. – С. 126-134.
- Холодинська С.М. Синестезія як „переклик почуттів” / С.М. Холодинська // Матеріали міжнарод. научно-техн. конф., (Мариуполь, апрель, 2007 г.) – Мариуполь : ПГТУ, 2007. – Т. 2. – С. 353.
- Холодинська С.М. Ритм як художня проблема синтезу мистецтв / С.М. Холодинська // Матеріали XIII регіон. научно-техн. конф., (Мариуполь, апрель, 2006 г.) – Мариуполь : ПГТУ, 2006. – Т. 2. – С. 305.
- Холодинська С.М. Мистецтво як дійовий імпульс творчості / С.М. Холодинська // Матеріали VIII Міжнарод. науково-практ. конф. [„Творчість та освіта у вимірах XXI століття”], (Київ, 12-13 травня 2005 р.) – К., 2005. – С. 313-314.
- Холодинська С.М. Художня інтерпретація як процес синтезу / С.М. Холодинська // Матеріали XII регіон. научно-техн. конф., (Мариуполь, апрель 2005 г.) – Мариуполь : ПГТУ, 2005. – Т. 1. – С. 244.
- Холодинська С.М. Роль художньо-виразних засобів в театрі, кіно та телебаченні (порівняльний аналіз) / С.М. Холодинська // Матеріали XI регіон. научно-техн. конф. (Мариуполь, апрель, 2004 г.) – Мариуполь : ПГТУ, 2004. – Т. 2. – С. 244-245.
- Холодинська С.М. Певучая муза Лесі Українки / С.М. Холодинська // Творчість врятує світ : Матеріали 7-ї Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 22-23 травня 2003 р.) – К., 2003. – С. 244-245.
- Холодинська С.М. Естетичні проблеми синтезу мистецтв / С.М. Холодинська // Матеріали X регіон. научно-техн. конф. (Мариуполь, 21-22 апреля 2003 г.) – Мариуполь : ПГТУ, 2003. – Т. 1. – С. 195-197.
- Холодинська С.М. Міфопоетика “Лісової пісні” Лесі Українки / С.М. Холодинська // Матеріали міжнарод. научн. конф. [„Філософія міфу : класичний та сучасний підходи”], (Київ, 10-11 січня 2003 р.) – К., 2003. – ч. 2. – С. 45-46.

АНОТАЦІЯ

Холодинська С.М. Проблема синтезу в контексті видової специфіки мистецтв (на матеріалі міжвидової інтерпретації “Лісової пісні” Лесі Українки). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.08 – естетика. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 2008.

Дисертаційне дослідження присвячене аналізу феномену синтезу в контексті видової специфіки мистецтв, що належить до актуальних проблем естетики і пов’язане з обґрунтуванням шляхів розвитку художньої культури, як у теоретичному, так і у практичному аспектах.

Спираючись на ґрунтовний теоретико-методологічний базис, проаналізовано естетико-мистецтвознавчі підходи до проблеми синтезу мистецтв від межі XIX – XX ст. до сьогодні і розкрита роль творчості конкретних митців в процесі становлення міжвидового синтезу мистецтв.

Розкрито естетико-художні особливості “поліфонічних мистецтв” (театр, кінематографія, телебачення) і показано як в процесі їх історичного розвитку синтез літератури, живопису, музики відповідно до психологічних чи науково-технічних переваг кожного із видів дозволяв їм зберігати естетичну самоцінність та самодостатність. Відповідно до естетико-художніх особливостей “поліфонічних мистецтв” досліджена синестезія, що є одним з різновидів синтезу.

Обґрунтовано, що важливим чинником формування нового мистецького феномена може виступати інтерпретація, що визначає появу нових творів у кіномистецтві, театрі, хореографії, музиці, першоджерелом яких виступала література. Реконструйовано досвід інтерпретацій “Лісової пісні” Л. Українки в різних видах мистецтва, а також проаналізовані досягнення чи прорахунки при “перекладі” літературного першоджерела на мову інших видів мистецтва (опера, балет, кіно). Проведений аналіз засвідчив, що серед спроб інтерпретації драми-феєрії “Лісова пісня” Лесі Українки, розглянутих в дисертації, найбільш вдалим є драматичний, музичний та хореографічний досвід.

Ключові слова: синтез, види мистецтва, поліфонічні мистецтва, синестезія, інтерпретація, художній образ, естетико-художні особливості драми, міжвидовий синтез драми-феєрії „Лісова пісня”.

АННОТАЦИЯ

Холодинская С.Н. Проблема синтеза в контексте видовой специфики искусств (на материале межвидовой интерпретации „Лесной песни” Леси Украинки) – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата философских наук по специальности 09.00.08. – эстетика. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко. – Киев, 2008.

Диссертационное исследование посвящено анализу феномена синтеза в контексте видовой специфики искусств, который относится к актуальным проблемам эстетики, и связан с обоснованием путей развития художественной культуры, как в теоретическом, так и в практическом аспектах.

В диссертации воспроизведена история становления проблемы видов искусства, а также выделена в её пределах идея синтеза. Также в работе выявлены противоречия, свойственные концепциям, которые формировались относительно понимания понятия “вид искусства” и попыток структуризации видовой модели. Эти противоречия привели к тому, что в начале XX в. эстетика столкнулась, во-первых, с несогласованностью терминов и понятий, благодаря которым выявляется логика развития того или иного вида искусства и специфика сотворчества представителей различных видов искусства, а во-вторых, развитие искусства на стыке XIX – XX вв. обострило проблему синтеза искусств.

Опираясь на теоретико-методологический базис, проанализированы эстетико-искусствоведческие подходы к проблеме синтеза искусств начиная от XIX – XX ст. до современного периода и раскрыта роль творчества конкретных художников (К. Васильева, В. Кандинского, А. Скрыбина, М. Чюрлёниса) в процессе становления межвидового синтеза искусств.

Раскрыты эстетико-художественные особенности “полифонических искусств” (театр, кинематография, телевидение) и показано, как в процессе их исторического развития синтез литературы, живописи, музыки в соответствии психологическим или научно-техническим преимуществам каждого из видов позволял им сохранять эстетичную самоценность и самодостаточность. В контексте эстетико-художественных особенностей “полифонических искусств” исследована синестезия, которая выступает как одна из разновидностей синтеза. Именно синестезия в значительной мере определяет пути интерпретационного “перевода” произведения из одного вида искусства в другой. В работе реконструирован синестезийный процесс как движение от со-ощущения к межчувственной ассоциации.

Обосновано, что важным фактором формирования нового художественного феномена может выступать интерпретация, которая способствует появлению новых произведений в киноискусстве,

театре, хореографии, музыке, первоисточником которых была литература. Реконструирован опыт интерпретаций “Лесной песни” Л. Украинки в различных видах искусства, а также проанализированы успехи и просчёты при “переводе” литературного первоисточника на язык других видов искусства (опера, балет, кино). Проведенный анализ позволяет сделать вывод, что среди множества попыток интерпретации драмы-феерии “Лесная песня” Леси Украинки, рассмотренных в диссертации, наиболее удачными являются драматический, музыкальный и хореографический опыты.

В работе показано, что позитивный или негативный опыт интерпретации важен сам по себе, и углубляет знание относительно природы “интерпретационного искусства”, которое занимало и занимает сегодня достаточно важное место в художественной культуре.

Ключевые слова: синтез, виды искусства, полифонические искусства, синестезия, интерпретация, художественный образ, эстетико-художественные особенности драмы, межвидовой синтез драмы-феерии „Лесная песня”.

SUMMARY

Kholodyns'ka S.M. The Problem of Synthesis in Terms of Aspectual Specificity of Arts (based upon the material of inter-specific interpretation of “The Forest Song” by Lesia Ukrainka) – Manuscript.

The thesis on the achievement of Philosophy Candidate scholar degree on the specialization 09.00.08, – aesthetics. – National Taras Shevchenko University of Kyiv. – Kyiv, 2008.

This thesis work is dedicated to analysis of synthesis phenomenon in terms of arts aspectual specificity which belongs to topical issues of aesthetics and is related to substantiation of artistic culture development ways, both in theoretical and practical aspects.

Basing herself upon theoretical and methodological framework, the author of this research study has analyzed aesthetical and art historical approach to the problem of synthesis of arts, starting since XIX-XX centuries up to modern period and discovered the role of the particular artists' creative work in the process of inter-specific synthesis of arts formation.

Aesthetical and artistic peculiarities of “polyphonical arts” were determined and it was shown how synthesis of literature, painting and music, in accordance with psychological or technical and science advantages of each form of art, enabled them to retain their aesthetical value and self-sustainability in the process of their historical development. Synaesthesia was studied in the context of aesthetical and artistic peculiarities of “polyphonical arts” appearing as one of paradigms of synthesis.

It was substantiated that interpretation may act as an essential factor of a new artistic phenomenon formation which contributes to appearance of new pieces of work in the cinema art, theatre, choreography and music, their original source being literature. “The Forest Song” interpretations in various kinds of art experience was reconstituted as well the literary source “translation” into language of other forms of arts (opera, ballet, cinema) gains and losses were analyzed. The analysis performed allows us to conclude that the dramatic, musical and choreographical experiences were the most successful of many other attempts to interpret Lesia Ukrainka's drama-spectacular “The Forest Song” studied in the thesis work.

Key words: synthesis, forms of arts, polyphonical arts, synaesthesia, interpretation, artistic image, aesthetical and artistic peculiarities of the drama, inter-specific synthesis of the drama-spectacular “The Forest Song”.